

*Per educar els joves fa
falta un poble*

Aurora Balasch i Arumí
*Tècnica comunitària de l'Àrea
de Mediació Social de
l'Ajuntament de Maó*

*Educació i Cultura
(2008-2009), 20:
159-167*

Per educar els joves fa falta un poble

It takes a village to educate a child

Aurora Balasch i Arumí

Tècnica comunitària Àrea de Mediació Social Ajuntament de Maó

Resumen

En este artículo, la autora nos describe la etapa de la adolescencia como una etapa compleja, de muchas inquietudes, miedos, inseguridades, reptos, etc. Una etapa de cambio y transformación. Los centros educativos, como espacios en los que se desarrolla una función educativa, son también espacios de socialización y de relación. Los mensajes, expectativas, la motivación, el acompañamiento, las etiquetas que los adolescentes puedan recibir de este espacio son claves para el desarrollo de su identidad que se encuentra en un proceso de construcción.

Abstract

This article describes adolescence as a complex stage characterised by a great deal of restlessness, fear, insecurity and challenges, etc.: a stage of change and transformation. As places with an educational function, schools are also spaces for relationships and socialisation. The messages, expectations, motivations, support and labels adolescents may receive in schools are keys to the development of their identities, which are in the process of construction.

Palabras clave: Adolescencia, conflicto juvenil, mediación escolar, trabajo comunitario.

— Què volem dir quan diem jove, quan fem servir aquest concepte?

Avui en dia, parlar dels joves i les joves és parlar d'un col·lectiu molt heterogeni, ja que si volem segmentar-los per edat, per exemple, trobam un rang d'edat tan ampli que va des de catorze a trenta anys. És evident que la realitat personal i social d'un adolescent de catorze anys no té res a veure amb la realitat d'un jove de vint-i-nou anys, encara que tots i totes viuen en una mateixa societat i són considerats joves. Trobam el mateix si segmentam els joves per sexe: per una banda, els joves i les joves poden compartir les seves necessitats, les vivències, les preocupacions... tot i que, evidentment, hi haurà unes diferències que no podem obviar (per exemple, davant un embaràs no desitjat, sobre la manera d'afrontar un procés d'avortament, la manera de superar una violació, la igualtat d'oportunitats per accedir al món laboral...).

Si analitzam la paraula adolescent, aquesta fa referència a un jove entre la pubertat i el desenvolupament complet del cos. Molta gent cau en l'error de creure que «adolescent» té una arrel o un sentit pròxim a «que dol», atesa la similitud de les paraules. Conseqüentment, s'acudeix a aquesta etimologia com un recurs teòric a l'hora de parlar, per exemple, «dels conflictes de l'adolescent». Aquestes dues paraules tenen arrels molt diferents: la paraula «adolescent», igual que la paraula «adult», etimològicament deriva del verb llatí «adolescere»: créixer, desenvolupar-se. La paraula «adolescent» deriva del participi present, que és actiu, per tant, és el que està creixent. En canvi, adult deriva del passat, que ja ha crescut.

Per tant, si parlam d'adolescents, parlam de persones que viuen un procés de canvi, de transformació i creixement i, conseqüentment, tota intervenció que es vulgui fer amb els joves, ja sigui personalment o col·lectivament, s'ha de fer des d'aquesta perspectiva de renovació i de canvi constant.

Si no haguéssim nascut a Occident, possiblement no parlariem d'adolescència o, en altres paraules, si haguéssim nascut en una societat del tercer o quart món, no coneixeríem aquesta paraula. L'adolescència no existeix independentment d'un context social definit.

Es pot dir que l'adolescència va néixer a final del segle XIX i principi del XX, existeix des de l'època postindustrial. En aquella època de la història, la incorporació al món laboral es produïa al voltant de l'edat de set anys i els nins o les nines que aconseguïen estudiar uns anys més ho deixaven quan tenien entre deu i dotze anys. Per tant, el fenomen que avui en dia anomenam adolescència no es produïa i es desconeixia. Amb la Revolució Industrial i amb el canvi de mentalitat que hi va haver, entre molts altres canvis socioculturals, la formació i l'estudi va començar a tenir importància i així els fills i les filles de famílies de classe mitjana i benestant i de classe alta no s'incorporaven tan aviat al món laboral. Amb el pas del temps, l'escolaritat va evolucionar i va tornar més accessible per a tothom. Amb tot això, es va anar creant un nou grup social, que es trobava entre la infància i el món adult i que amb el temps s'ha anomenat adolescència.

Així i tot, aquest fenomen avui en dia no es pot generalitzar a totes les societats i cultures, ja que en societats primitives o menys desenvolupades la incorporació al món adult se segueix produint sense passar per aquesta fase i en molts casos passant per una sèrie de ritus, associats a canvis físics de la pubertat que converteixen el jove o la jove en un adult.

Sense anar tan lluny, tant geogràficament com en la història, i si ens situam a la societat menorquina actual, cal considerar que fa uns cent anys els nostres avis i les nostres àvies no entenien l'adolescència tal com ho fem avui en dia. Com que l'adolescència és una creació de les forces socials que operen a la nostra cultura i no se la pot considerar separatament del seu context social, el nostre tractament dels problemes associats amb l'adolescència també ha de tenir en compte el context social.

Com podem segmentar els joves per poder intervenir?

Avui en dia, en parlar de joves parlam d'una diversitat tan complexa que es fa difícil generalitzar. Com podríem segmentar el col·lectiu de joves? Per edats, per nivell socioeconòmic, per sexe, per país d'origen, per grau de conflictivitat, pel fet de ser exclosos o no socialment, per nivell cultural?

Primer de tot, cal diferenciar la joventut de l'adolescència, ja que els menors de vint anys presenten característiques particulars diferenciades dels joves que superen aquesta edat. També caldria analitzar la joventut i diferenciar el trànsit dels estudis a la feina, de la dependència a la independència econòmica, de la vida familiar paternomaterna a la constitució de la pròpia família...

Segons l'estudi sobre l'anàlisi de la realitat social dels joves a les Balears (Govern de les Illes Balears, 2005), si parlem dels joves en funció de la seva edat, podem segmentar-los en tres grups diferenciats: de quinze a dinou anys, de vint a vint-i-quatre anys i de vint-i-cinc a vint-i-nou anys.

Els joves de quinze a dinou anys viuen amb la seva família d'origen, constituïda per pare, mare i germans/es, a casa dels pares i, per bé que no és ja el seu lloc preferit per viure, no pensen encara marxar-ne.

Els joves de vint a vint-i-quatre anys estan en un procés de transició; tot i que en mesura inferior als més joves, continuen vivint majoritàriament amb la seva família d'origen, constituïda per pares i germans, evidentment a casa dels pares, per bé que preferirien viure a la seva pròpia casa; per tant, comença a ser habitual pensar a abandonar la casa paterna.

En canvi, la gran majoria de joves de vint-i-cinc a vint-i-nou anys prefereix viure a la seva pròpia casa. Una mica més de la meitat dels joves de les Balears ja ho fa.

La joventut és un fet multidimensional que no es pot reduir a un tram demogràfic que representa l'edat, atès que els joves es veuen afectats pels mateixos problemes i les mateixes necessitats que el conjunt de la població: feina, habitatge, salut, educació, etc, si bé amb un signe clar i específic: la seva realitat vital és la d'un subjecte en procés.¹

— El treball de l'Àrea de Mediació Social de l'Ajuntament de Maó — Fem emergir la cara oculta de Maó

Avui en dia encara s'associa l'illa de Menorca amb la imatge d'illa paradisiàca, l'illa amb platges de sorra blanca i aigües turqueses, l'illa de la calma i el repòs, on no passa mai res... Però, com les monedes o la lluna, Menorca té dues cares i l'altra cara de Menorca és la Menorca on sí que passen coses: on hi ha delictes, mostres de racisme i xenofòbia, on hi ha exclusió de grups minoritaris, on hi ha casos de dones que han patit violència de gènere, on hi ha índexs *in crescendo* de fracàs escolar i on la repressió policial és la resposta a la demanda de més seguretat als instituts i a la ciutat de Maó. L'altra cara de Menorca, la cara oculta de Menorca, es preserva i s'amaga i cal preguntar-nos per què, o a qui, interessa preservar aquesta imatge.

Les dades que tenim en el cens municipal ens parlen de Maó com d'una ciutat de 29.260 persones el gener del 2006, repartides al llarg de setanta-set països, amb trenta idiomes diferents. D'aquestes persones, 11.848 pertanyen a l'Estat espanyol, 1.132 procedeixen de la UE i 16.281 de països extracomunitaris

Tot això reflecteix la necessitat que té el municipi de créixer no solament en ciutadans, sinó en la convivència i el respecte mutu i en el fet que la societat canvia i que, per tant, cal cultivar la flexibilitat per adaptar-nos als canvis que ens enriqueixen com a societat en què realment es conviu amb la diversitat cultural.

Des de l'Àrea de Serveis a les Persones de l'Ajuntament de Maó, ja fa temps que detectam mancances a l'àmbit familiar, social i laboral. Aquestes mancances es tradueixen en noves situacions i reptes a millorar: poblacions infantils amb problemes importants d'hàbits bàsics; famílies amb dificultats per mantenir uns límits o desenvolupar unes pautes familiars funcionals; increment del nombre de persones grans que viuen soles; aparició i

¹ Consejo de la Juventud de España «Bases para una política de juventud», 2005

increment d'un col·lectiu de joves en risc d'exclusió social; augment de les persones immigrades extracomunitàries; la necessitat d'integrar les dones al món laboral, etc.

L'ànalisi simplista, feta en clau de causalitat lineal, de qualsevol d'aquests aspectes, no ens condueix enlloc, ja que suposa no resoldre els problemes des de l'arrel i, per tant, donar respostes puntuals i de caràcter urgent. Per tant, si volem posar en marxa un procés de millora de les condicions de vida de la població ho hem de fer a partir de la idea d'iniciar un procés que parteixi de la complexitat i la multicausalitat: factors culturals, factors psicosocials, etc.

Per aquest motiu, des de l'Ajuntament de Maó s'han organitzat diferents activitats puntuals relacionades amb les noves necessitats detectades, però és necessari dotar aquestes intervencions d'un marc teòric i una unitat d'acció.

No es pretén treballar només l'exclusió social, sinó també la prevenció de conductes i la presa de consciència de tota una societat que ha de poder acceptar i integrar tots els canvis que es produeixen i alhora fer una funció educativa basada en el respecte mutu.

Des de l'Àrea de Mediació Social plantejам la intervenció comunitària, entesa com una acció continuada en el temps, en la qual la comunitat, el territori, la població, els recursos, les demandes i les oportunitats siguin l'eix central de la intervenció i també ens plantejам encetar dinàmiques de treball de col·laboració, que permetin l'elaboració i l'execució d'un projecte compartit.

Això vol dir aproximar-se a una realitat, determinar les causes específiques que configuren una manera determinada de veure i afrontar una realitat social, reconèixer-les i afrontar-les, integrar i potenciar allò que ja existeix per projectar-ho des d'una unitat d'acció envers un objectiu comú

El municipi ha de ser l'autèntic motor de canvi que possibiliti els entorns adequats perquè es produeixi la multiculturalitat i per realitzar una planificació educativa futura que abordi les diferències, no des de l'exclusió i el patiment, sinó des de la mirada legítima i el dret a la diferència. Per tot això, cal que ens impliquem: persones, institucions, associacions, pares i mares, gent gran, i sols així Maó serà la ciutat on totes i tots tenim un espai.

El pensament de ciutat educadora com a motor de l'Àrea de Serveis a les Persones apareix com a idea central per mobilitzar totes les accions, donar-hi un sentit global i treballar en acord amb cent cinquanta ciutats més que, des de fa deu anys, experimenten un procés semblant al nostre.

A l'Àrea de Mediació Social treballam des d'una perspectiva ecosistèmica i, a més del treball de prevenció, les intervencions que realitzam són a l'àmbit familiar, educatiu i comunitari.

Així, des del Servei de Mediació Social de l'Àrea de Serveis a les Persones es va plantejar la necessitat de donar-hi una continuïtat, iniciar una metodologia que, mitjançant l'acció participativa, ens permeti fer feina en comú i tenir una filosofia compartida, amb totes les entitats socials públiques o privades que vulguin treballar per un mateix objectiu: el benestar social.

— **El treball per les joves i els joves des de la perspectiva ecosistèmica**

Quan parlem dels joves i les joves de Maó, no podem parlar-ne com a individus que viuen aïllats del sistema social, no podem deslligar-los del seu nucli familiar, del seu entorn de relació, com són els amics o el centre educatiu, o bé els espais d'oci que freqüenten i des d'on estableixen relacions.

Per què tractam l'abordatge sistèmic per intervenir amb adolescents?

Des de l'abordatge ecosistèmic s'entén que un adolescent que, per exemple, presenta un elevat índex d'absentisme escolar al seu institut, en realitat mostra símptomes d'inadaptació personal, familiar i/o social. En altres paraules, el jove és el símptoma que alguna cosa falla en el sistema. Aquest comportament personal, juntament amb d'altres, ens ajuda a comprendre que un fet individual respon a una realitat col·lectiva i que podem fer-ne una lectura com a sons distorsionadors del sistema.

L'absentisme és un símptoma que respon a molts factors i canvis en la vida dels adolescents, que tenen a veure amb l'entorn social, els companys, la família o un moment de canvi fisiològic i psicològic de l'etapa evolutiva en què es troben.

Si partim d'una anàlisi quantitativa, sabem que existeixen indicadors i dades estadístiques que donen suport a aquest fet.

La proporció de joves estudiants és més petita a les Illes Balears (37,9%) que al conjunt d'Espanya (45,1%).² L'índex de fracàs escolar balear està molt per sobre de la mitjana de la resta de l'Estat espanyol i l'absentisme escolar a poc a poc ocupa més espai a la realitat social balear i, consegüentment, a la realitat social menorquina.

Davant aquestes dades, i fent una mirada psicossocial d'aquests fets, ens podem qüestionar on són els joves que no es troben als centres educatius, on són els joves que no es troben als centres esportius ni a cap circuit d'oci... Aquests joves són els que no es troben inclosos a les xarxes «normalitzades». És necessari crear xarxes d'inclusió d'aquests joves que es troben fora dels circuits normalitzats i cal fer-ho de manera creativa, a través de la participació veïnal, a través d'entitats que es relacionen amb l'oci juvenil, els recursos esportius, el suport familiar, etc. Si els joves no s'inclouen als centres educatius, a les activitats veïnals, a les activitats esportives... On i de quina manera es poden incloure a la nostra societat?

Des de l'Àrea de Mediació Social consideram que la intervenció psicossocial més eficaç per tractar els adolescents és la intervenció sociofamiliar. De tot el context multifacètic que incideix sobre l'adolescent —família, pares, escola, ídols, cultura—, la família és el medi social del qual va emergir l'adolescent. És la font de les relacions més llargues i el seu primer suport econòmic. És també la que té més recursos amb els quals produir canvis. L'existència d'un adolescent «pertorbat» en una família és un indicatiu que hi ha problemes al sistema. L'enfocament de la teràpia familiar es diferencia dels altres per la insistència a incloure totes les persones significatives i a tractar de treballar amb totes les forces socials que mantenen la conducta del pacient.

La intervenció sociofamiliar se centra en persones reals amb les quals l'adolescent té dificultats, així com la recerca d'opcions per resoldre aquestes dificultats.

Des de l'òptica de l'Àrea de Mediació Social, l'abordatge familiar és un graó més per intervenir globalment. Això vol dir que, quan intervenim a l'àmbit familiar, intervenim alhora a l'àmbit educatiu i a l'àmbit comunitari.

Què volem dir quan diem adolescents amb problemes?

El que no volem dir és que tots els adolescents com a grup siguin propensos a patir problemes de desenvolupament greus. La concepció popular de l'adolescència és que aquesta constitueix una època de profundes dificultats emocionals; de fet, la perspectiva psicoanalítica ha donat suport a aquesta idea durant molt de temps. Estudis recents constaten que només entre el 20 i el 30% de la població adolescent experimenta dificultats greus i que la tensió i el descontrol no constitueixen en absolut la norma.

² Govern de les Illes Balears. (2005). *Anàlisi de la realitat social dels joves a les Balears*.

Partint de la perspectiva ecosistèmica, que integra teories del model ecològic i del model sistèmic, ens basam en una anàlisi de l'adolescent dins d'un sistema que inclou la persona, la família, l'escola i la part social, i cream circuits que facilitin la comunicació i el desenvolupament de la pertinença social.

Actuacions concretes amb els joves de Maó

L'Àrea de Mediació Social de l'Ajuntament de Maó desenvolupa projectes tant pel que fa a la prevenció com a la intervenció. Seguint l'òptica de treball ecosistèmica, i amb la voluntat d'intervenir al mateix temps a l'àmbit familiar, educatiu i comunitari, les intervencions que es realitzen s'articulen des de tres unitats diferents: la unitat d'atenció familiar, la unitat d'atenció educativa i la unitat comunitària.

La unitat d'atenció a la família desenvolupa intervencions familiars a través del programa d'assessorament familiar, el programa de teràpia familiar, els tallers de família i les jornades de pares i mares.

Des de la Unitat d'Atenció Educativa, les intervencions educatives es desenvolupen mitjançant el programa de voluntariat, el programa d'absentisme escolar, el programa d'intervencions educatives (individuals, grupals, de centres educatius, familiars i comunitàries), l'aula externa i el desenvolupament de la Comissió de Mediació Social.

La Unitat Comunitària articula accions de prevenció i d'intervenció a l'àmbit comunitari a través del Programa comunitari de barris de Maó, el Programa d'interculturalitat, el Programa de joventut, el Programa per la igualtat d'oportunitats entre homes i dones, etc. També es desenvolupen jornades puntuals de sensibilització i/o informació.

Un exemple pràctic i quotidià d'intervenció: el treball de mediació amb els alumnes dels centres educatius de Maó

Avui en dia als instituts de Maó hi ha un alt nivell de conflicte. Des del Servei de Mediació Social treballam amb els centres educatius i realitzam diferents intervencions per abordar l'absentisme escolar, el fracàs escolar, les expulsions del centre... La feina es desenvolupa des de la perspectiva ecosistèmica i apostam i treballam des de la cultura de la pau i la mediació per a la resolució de conflictes.

Com és que treballam la mediació davant un cas d'expulsió derivat des d'un centre educatiu?

Des de la nostra perspectiva, el conflicte que ha derivat en una expulsió s'aborda des de la comprensió, la comunicació, des de la mediació. L'objectiu és arribar al consens entre les dues parts.

Des dels centres educatius, el conflicte que ha derivat en expulsió es resol a partir del control, la jerarquia i l'abandonament. De fet, una expulsió es viu com un final del procés del conflicte i és motiu de separació i d'exclusió de la resta de companys i companyes de l'alumne al qual s'ha expulsat. Des de la nostra perspectiva, una expulsió és una eina educativa o una oportunitat de creixement i, per tant, la nostra intervenció es mou en aquesta direcció. Perquè pugui desenvolupar-se una mediació, cada part que representa un discurs sobre el conflicte en qüestió, en aquest cas una expulsió, ha de responsabilitzar-se'n i facilitar la recerca de criteris comuns per tal d'arribar a un consens i a una solució. Cal compartir criteris i òptiques per poder fer feina en la mateixa direcció i perquè els alumnes no rebin missatges contradictoris que els generin confusió.

Reflexions

L'adolescència, com ja sabem, és una etapa del desenvolupament personal molt complexa, acompanyada de molts reptes, desafiaments, inquietuds, pors, inseguretats, il·lusions, decepcions, etc. És una etapa de canvi i transformació. Davant d'això, tots els referents adults que pugin tenir els joves haurien de fer l'esforç per relativitzar el seu comportament en funció d'aquest moment.

Els centres educatius són espais on es desenvolupa una funció educativa i que, a més a més, són espais de socialització i de relació. Els joves estableixen relacions entre iguals i entre referents adults: mestres, tutors, entrenadors, etc.

Per tant, els missatges, les expectatives, la motivació, l'acompanyament, les etiquetes, etc., que puguin rebre des d'aquest espai són clau per al desenvolupament de la seva identitat, que es troba en un procés de construcció.

Per poder intervenir en el conflicte juvenil i prevenir-lo a l'àmbit psicosocial, cal que les accions familiars, educatives i comunitàries caminin agafades de la mà, perquè per educar fa falta un poble, tal i com diu un proverbi massai:

«per educar un nin fa falta tota la tribu».

Bibliografia

- Govern de les Illes Balears. Conselleria de Presidència i Esports. Direcció General de Joventut (2005). *Anàlisi de la realitat social dels joves a les Balears*.
- INCHAUSEGUI, I. [et al.]. (2005). *Memòria de l'Àrea de Mediació Social*. Maó: Ajuntament de Maó.
- PALACIOS, J. (1990). «¿Qué es la adolescencia?». A: Palacios, J; Marchesi, A.; Coll, C. (comp.). *Desarrollo psicológico y educación, I. Psicología Evolutiva*. Madrid: Alianza.
- VILLALBA QUESADA, C. (1998). «El trabajo de redes desde la comunidad. Aproximación ecológica-sistémica». *Sistémica, Revista de la Asociación Andaluza de Terapia Familiar y Sistemas Humanos*, núm. 4-5.
- Diccionario etimológico <<http://etimologias.dechile.net/>>.